

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF ALCOHOL ADDICTION IN ADOLESCENTS

У статті представлено теоретичний аналіз психологічних аспектів формування алкогольної залежності у підлітків, акцентуючи увагу на тому, як різні психологічні фактори сприяють розвитку залежності.

Встановлено, що більшість вчених визначають підлітковий вік як найбільш вразливий до негативного впливу навколишнього середовища, схильний до стресових і конфліктних ситуацій. Тому, підлітки можуть використовувати алкоголь, як механізм подолання стресу та емоційної регуляції. Алкогольна залежність має глибокі наслідки для розвитку підлітків, особливо з точки зору когнітивних функцій, таких як пам'ять, увага та прийняття рішень. Виходячи з вище сказаного, розуміння психологічних аспектів алкогольної залежності у підлітків має ключове значення.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі психологічних аспектів формування алкогольної залежності підлітків.

Визначено, що одними з основних факторів є емоції так, як підлітки можуть звертатися до алкоголю, як спосіб самолікування емоційних болів. А, саме застосовується, як засіб для боротьби з тривогою, депресією та низькою самооцінкою. Когнітивні фактори, такі як помилкове переконання у тому, що алкоголь покращує соціальну взаємодію або знижує емоційний дискомфорт, додатково посилюють ризик розвитку алкогольної залежності. Поведінкові фактори впливають на реакцію людини на різні стимули, як внутрішні, так і зовнішні. Тому, вживання алкоголю, як спосіб впоратися зі стресом або уникнути проблем може швидко стати звичкою. Це означає, що тяга до алкоголю може відбуватися без свідомого рішення, особливо коли діяльність пов'язана зі значним позитивним або негативним підкріпленням. Соціально-психологічні аспекти, зокрема, тиск з боку однолітків та потреба в соціальній адаптації, можуть спонукати до споживання алкоголю, навіть якщо існують сумніви чи опір з боку особистості.

Для ефективного запобігання алкогольній залежності серед підлітків необхідний комплексний підхід, який включає виховання в сім'ї, освітні програми, раннє втручання та широку підтримку громади. Залучення до здорового способу життя, розвиток соціальних навичок та підвищення самооцінки є ключовими елементами профілактики.

Ключові слова: підлітковий вік, поведінка, алкогольна залежність, емоційні фактори, когнітивні спотворення, поведінкові аспекти, соціально-психологічні впливи.

The article presents a theoretical analysis of the psychological aspects of adolescent alcohol addiction, focusing on how various psychological factors contribute to the development of addiction. It has been established that most scientists define adolescence as the most vulnerable to the negative influence of the environment, prone to stressful and conflict situations. Therefore, adolescents can use alcohol as a mechanism for coping with stress and emotional regulation. Alcohol addiction has profound consequences for adolescent development, especially in terms of cognitive functions such as memory, attention, and decision-making. Based on the above, understanding the psychological aspects of alcohol addiction in adolescents is of key importance.

The purpose of the article is to theoretically analyze the psychological aspects of adolescent alcohol addiction.

It has been determined that one of the main factors is emotional, as adolescents can turn to alcohol as an attempt to self-medicate emotional pain. Namely, it is used as a means to combat anxiety, depression and low self-esteem. Cognitive factors, such as the false belief that alcohol improves social interaction or reduces emotional discomfort, further increase the risk of alcohol addiction. Behavioral factors affect a person's response to various stimuli, both internal and external. Drinking alcohol as a way to cope with stress or avoid problems can quickly become a habit. This means that craving for alcohol can occur without a conscious decision, especially when the activity is associated with significant positive or negative reinforcement. Social and psychological aspects, such as peer pressure and the need for social adaptation, can lead to alcohol consumption, even if there are doubts or resistance on the part of the individual.

Effective prevention of alcohol addiction among adolescents requires a comprehensive approach that includes family education, educational programs, early intervention, and broad community support. Engaging in healthy lifestyles, developing social skills, and increasing self-esteem are key elements of prevention.

Key words: adolescence, behavior, alcohol addiction, emotional factors, cognitive distortions, behavioral aspects, socio-psychological influences.

УДК 159.973:616.89-008.441.3-053.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.16>

Козира П.В.

к.психол.н.,

доцент кафедри практичної психології
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Підлітковий вік є вирішальним періодом розвитку, коли зміни відбуваються одночасно на фізичному, церебральному та психологічному рівнях. Психологічні труднощі підлітка можуть виникати не лише в результаті фізичного, статевого дозрівання, але і як наслідок кризи особистості або конфлікту в спілкуванні з близькою людиною. А, отже переживання кризи може викликати різні форми поведінки, що характеризуються зниженням адаптив-

ності підлітків: девіантна поведінка, адиктивна поведінка [1, с. 110]. Така поведінка не лише повертає їх до безпосередніх ризиків для здоров'я, але й закладає основу для тривалої алкогольної залежності. Згідно з дослідженнями встановлено, що близько 82% людей у віці 12-22 років вживають алкоголь з різною частотою. Середній вік першого вживання алкоголю в 2003 році становив 14 років, а в 1965 році - 17,5 років. Всесвітня організа-

ція охорони здоров'я (ВООЗ) підкреслює, що ранній початок вживання алкоголю підвищує ризик розвитку залежності в більш пізньому віці [20].

Алкогольна залежність у підлітків часто пов'язана з різними психологічними факторами, такими як низька самооцінка, стрес, депресія та вплив соціального оточення. Виходячи з вище сказаного, розуміння психологічних аспектів алкогольної залежності у підлітків має ключове значення для розробки ефективних стратегій профілактики та лікування.

Питання алкогольної поведінки особистості розглядалося в роботах Т. П. Спіріної [2], О. Л. Христук [3], В. Свідовської [1], Д. Кларк [9], К.Л. Генрі [14], С.Т. Тіффані [17] та інших.

Водночас, попри значну кількість досліджень, що охоплюють тему алкогольної залежності, мало уваги приділено вивченню психологічних аспектів, що лежать в основі розвитку алкогольної поведінки у підлітків.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі психологічних аспектів формування алкогольної залежності підлітків.

Алкоголізм, також відомий як алкогольна залежність, представляє собою комплексний психофізіологічний розлад, що характеризується інтенсивною потребою в споживанні алкоголю. Ця залежність не лише зумовлена біологічними процесами, але й глибоко інтегрована в метаболічні шляхи людини, що впливає на обмін речовин в організмі [5, с. 216]. Цей стан визнаний складним розладом мозку, який включає різні фактори такі, як генетика, психологія та вплив навколишнього середовища. Статистичні дані Національного інституту зловживання алкоголем та алкоголізму (NIAAA) вказують на те, що в Сполучених Штатах Америки значна частина населення відповідає критеріям розладу вживання алкоголю (AUD), тобто мають потяг чи сильне бажання вживати алкоголь у певний момент свого життя, з помітною поширеністю серед підлітків та молодих людей [4].

Підлітковий вік приблизно коливається від початку статевого дозрівання до початку дорослого життя (тобто від 10 до 19 років) та характеризується пошуком ідентичності, автономії та почуття власної гідності [16, с. 428]. Початок статевого дозрівання знаменує значні фізичні зміни, включаючи збільшення вироблення гормонів і розвиток мозку. Тому, більшість вчених визначають підлітковий вік, як найбільш вразливий до негативного впливу навколишнього середовища, схильний до стресових і конфліктних ситуацій. Підлітки можуть використовувати алкоголь, як механізм подолання стресу та емоційної регуляції. Американські дослідження встановили, що до 8-го класу (коли учням зазвичай 13-14 років) майже 40 % учнів вживали алкоголь, а майже

п'ята частина (18 %) повідомляють, що були п'яні хоча б один раз. Крім того, до моменту досягнення учнями 12 класу (у віці 17–18 років) більше половини (55 %) вживали алкоголь. Вісім відсотків учнів 8 класів, 16 % учнів 10 класів і 25 % учнів 12 класів повідомили про надмірне епізодичне вживання алкоголю (п'ять або більше алкогольних напоїв за епізод) протягом останніх 2 тижнів [7, с. 70].

Алкогольна залежність має серйозні наслідки для підлітків так, як може викликати тривалі когнітивні порушення, особливо пам'яті, уваги та прийняття рішень [3, с. 106]. Було встановлено, що нейрогенез на цьому критичному етапі розвитку мозку потужно пригнічується етанолом, який впливає на префронтальну кору, яка бере участь у судженнях, контролі імпульсів і передбаченні [6, с. 401]. Як наслідок, підлітки можуть демонструвати нерозсудливість і брати участь у ризикованій поведінці, не лише пов'язаній із вживанням психоактивних речовин, але й в інших сферах життя, включаючи сексуальну поведінку. Виявлено, що вживання алкоголю у віці до 15 років пов'язане з ранньою вагітністю, злочинністю та захворюваннями, що передаються статевим шляхом [12, с. 933].

Вплив алкогольної залежності поширюється на сферу емоційного здоров'я, включаючи появу розладів настрою, труднощі в регуляції афекту та може призвести до довгострокових наслідків. Такі стани, як депресія та біполярний афективний розлад, помітно більш поширені серед підлітків із розладами, пов'язаними із вживанням алкоголю, порівняно з їхніми однолітками, які не вживають алкоголь [2, с. 47].

Також вплив алкогольної залежності на підлітків виходить за рамки індивідуального здоров'я, впливаючи на соціальні зв'язки, академічні досягнення та юридичну репутацію. Ці фактори можуть мати довгострокові наслідки для життєвої траєкторії підлітка [14, с. 39].

Психологічні фактори ризику, відіграють ключову роль у розумінні механізмів, що сприяють розвитку залежності. Вони охоплюють широкий спектр емоційних, когнітивних, поведінкових та соціально-психологічних аспектів. Під час досліджень було виявлено, що на думку підлітків, цілями вживання алкогольних напоїв є: підняття настрою (35,34%), полегшення спілкування з протилежною статтю (29,32%), впоратися з поганим настроєм (27,82%) і «заради розваги» (22,93%). У групі хлопчиків, які систематично вживають алкоголь, основними причинами були: для гарного настрою – 48,36%, для полегшення спілкування з протилежною статтю – 39,34%, для покращення поганого настрою – 35,25% [4].

Тому потрібно розглянути деякі з ключових аспектів детальніше:

Емоційні фактори відіграють значну роль у формуванні звичок вживання алкоголю серед підлітків. Однією з основних причин є спроба самолікування емоційних болів, таких як тривога, депресія або низька самооцінка. Ця тенденція пояснюється тим, що алкоголь може тимчасово зменшувати почуття тривоги та покращувати настрій, що робить його привабливим вибором для тих, хто намагається впоратися з проблемами без звернення за професійною допомогою [15, с. 118].

Дослідження встановили, що деякі підлітки (особливо дівчата) схильні вживати алкоголь в умовах емоційного дискомфорту, щоб впоратися з негативними емоціями [9, с. 1198]. Підтвердження цих результатів можна знайти в роботах В.М. Кокс та Е. Клінгер, де вказується, що в сім'ях, в яких батьки страждають на алкоголізм, підлітки вживають алкоголь, щоб впоратися зі стресом та емоціями [10, с. 174].

- Одними з ключових є також когнітивні фактори, а саме спотворення когнітивного сприйняття, що стосується нереалістичних переконань про алкоголь. Міфи та помилкові уявлення, наприклад, що алкоголь неодмінно покращує соціальну взаємодію або знижує емоційний дискомфорт, можуть спонукати осіб до його споживання. Такі бачення часто формуються під впливом медіа, стереотипів у соціальних групах чи в результаті недостатнього розуміння довгострокових наслідків зловживання алкоголем.

Також з підвищенням толерантності до алкоголю з'являється тенденція до заперечення наявності проблеми. Це може вести до ігнорування або недооцінки серйозності наслідків зловживання алкоголем та затримки пошуку або отримання лікування. Індивіди можуть переконувати себе, що вони контролюють ситуацію, або що їх вживання алкоголю не відрізняється від вживання іншими людьми, навіть коли це не відповідає дійсності [17, с. 149].

Інший важливий когнітивний фактор — це імпульсивність та пошук нових відчуттів. Підлітки з високим рівнем імпульсивності або з потребою в нових враженнях можуть бути більш схильні до експериментів з алкоголем та його надмірним вживанням. Ці особливості пов'язані зі специфічною структурою та функціонуванням мозку, що впливає на прийняття рішень, самоконтроль та оцінку ризиків [11, с. 2159].

Поведінкові фактори визначають, як індивід реагує на внутрішні та зовнішні стимули, включаючи стрес, соціальні ситуації, та емоційні стани. Два важливі аспекти це – формування звичок і умовні рефлекси. Вони детально ілюструють, як поведінкові відповіді можуть стати автоматичними та важко контрольованими. Це означає, що тяга до алкоголю може відбу-

ватися без свідомого рішення, особливо коли діяльність пов'язана зі значним позитивним або негативним підкріпленням. Цей процес часто характеризується зниженою здатністю терпіти труднощі, що супроводжується гедоністичними настроями – прагненням до негайного задоволення власних бажань. Така поведінка може вести до частих конфліктів, викликаних підвищеною образливістю та підозрілістю [19, с.855].

Комплекс неповноцінності, супроводжує адиктивну особистість, має вплив на поведінку, включаючи часту зміну життєвих позицій і уникнення ситуацій, де їхні здібності можуть бути оцінені об'єктивно. Навіть здавалося б, позитивна комунікабельність може мати поверхневий характер і обмежуватися коротким проміжком часу, що часто поєднується з бажанням залишити хороше враження на інших. Для осіб із залежностями також типові стереотипні та повторювані моделі поведінки, а іноді і пасивність, відсутність ініціативи, потреба в підтримці, тривожність, та труднощі в саморегуляції [1, с. 112].

- Соціально-психологічні фактори. Підлітки, наслідуючи поведінку батьків, друзів або персонажів медіа, що споживають алкоголь, можуть розвивати негативні звички вживання алкоголю. Серед найбільш впливових аспектів можна виділити такі, як тиск однолітків, соціальна ізоляція та сімейне середовище.

Тиск однолітків є одним з основних чинників, що впливає на рішення підлітка спробувати алкоголь. Сильний тиск з боку ровесників може змусити підлітка піддатися спокусі спробувати алкоголь, навіть якщо він має власні сумніви або опір щодо цього. Важливість прийняття в соціальній групі часто переважає над бажанням дотримуватися особистих переконань або здорового способу життя, особливо в підлітковому віці, коли визнання однолітками має велике значення.

Соціальна ізоляція також є важливою у формуванні алкогольної поведінки. Підлітки, які відчують відокремленість або неприйняття з боку однолітків, можуть шукати способи знайти прийняття та включеність у групу. Спільне вживання алкоголю часто сприймається, як легкий спосіб досягнути цього, оскільки спільні застілля або вечірки можуть пропонувати можливість соціалізації та зближення з іншими [13, с. 224].

Сімейне середовище має не менш важливий вплив. Результати наукових досліджень вказують на те, що підлітки, виховані в сім'ях з алкогольною залежністю, частіше схильні до вживання алкоголю, при цьому маючи тенденцію вживати його в ізоляції від однолітків [8, с. 109]. Неприятливі умови у сімейному мікросередовищі, включно з характером внутрішньо сімейних відносин і методами вихо-

вання, сприяють порушенню розвитку особистості підлітка, що може призводити до девіантної поведінки. Ці порушення формують патохарактерологічні реакції, які в подальшому можуть мотивувати до вживання психоактивних речовин, з метою полегшення негативних переживань і спрощення соціалізації з однолітками. Дослідження підкреслюють, що для розвитку девіантної поведінки значущими є не лише структурні характеристики сім'ї, але і якість сімейних відносин, як-от спосіб життя батьків, емоційне тепло, особливості конфліктів [18, с. 99].

Ці психологічні механізми демонструють, як залежність формується не лише через фізіологічні ефекти алкоголю, але й через складну взаємодію поведінкових, емоційних та когнітивних процесів. Проте аналізуючи наведені фактори, слід використовувати умовний спосіб по відношенню до підлітків. Це пов'язано з тим, що жоден з факторів не є базовим. Складні життєві обставини, неправильне сімейне виховання, низький освітній і культурний рівень навколишнього соціального середовища впливають на багатьох дітей, але не всі підлітки, які знаходяться в таких умовах, стають алкоголіками. У той же час несприятливі психофізіологічні передумови (психопатія, акцентуації характеру, психопатологічний розвиток особистості, мозкові дисфункції і органічні ураження головного мозку, спадкова обтяженість) також не є фатальними і без поєднання з соціальними факторами не можуть стати основною детермінантною хімічної залежності.

Виходячи з вище сказаного профілактика алкогольної залежності серед підлітків є одним із найважливіших завдань сучасної охорони здоров'я та соціальної роботи. Вона не лише спрямована на запобігання виникнення залежності, але й на формування здорових життєвих стратегій, підвищення обізнаності про ризики зловживання алкоголем та розвиток вмінь відстоювати власні рішення у ситуаціях соціального тиску. Ефективна профілактика вимагає комплексного підходу, що включає в себе освіту, виховання, раннє втручання та підтримку з боку сім'ї, освітніх закладів та громади, тому розглянемо основні пункти детальніше.

Виховання в сім'ї. Відкрите спілкування про шкідливість алкоголю, посилення уваги до здорового способу життя та встановлення чітких сімейних правил щодо споживання алкоголю можуть суттєво знизити ймовірність розвитку залежності. Дослідження показують, що підлітки, чиї батьки використовують авторитетний стиль виховання, який характеризувався високим рівнем контролю та підтримки, рідше звертаються до алкоголю. Такі батьки ефективно взаємодіють з дітьми, заохочуючи

досягнення та надаючи конструктивну критику, що сприяє розвитку навичок вирішення проблем та емоційного вираження, які є ключовими для уникнення зловживання алкоголем [8, с. 109].

Дослідження також вказують на негативний вплив дозволу батьків пити алкоголь вдома. Підлітки, яким батьки дозволяють пити або навіть надають алкоголь, частіше п'ячать за межами дому. Натомість, створення у домі правил проти раннього вживання алкоголю та відповідальне споживання алкоголю самими батьками знижує ймовірність тяжкого п'яцтва серед підлітків. Молодь, яка усвідомлює, що їхні батьки будуть незадоволені, якщо вони почнуть пити, менше схильна до вживання алкоголю [18, с. 101].

Освітні програми у школах та громадах. Інформаційні сесії, інтерактивні воркшопи, рольові ігри та дискусійні групи, освітні програми мають на меті підвищити обізнаність підлітків щодо ризиків, пов'язаних із вживанням алкоголю, та розвинути критичне мислення, необхідне для ухвалення здорових рішень.

Ключовим аспектом ефективності освітніх програм є їх здатність адаптуватися до потреб і культурного контексту молоді. Це означає врахування вікових особливостей, соціально-економічного статусу, а також різноманіття досвіду та переконань учасників. Освітні програми, які залучають батьків та інших членів спільноти, також показали високу ефективність, оскільки вони сприяють створенню узгодженого підходу до проблеми алкоголю, зміцнюючи підтримку та розуміння між підлітками та дорослими.

Шкільні програми та ініціативи громади можуть також зіграти ключову роль у формуванні безпечного та підтримуючого середовища, де молодь може розвиватися без тиску алкогольної культури. Це досягається за допомогою створення політики і практик, які обмежують доступ до алкоголю, а також через розробку альтернативних заходів і активностей, які сприяють здоровому способу життя [9, с. 1198].

Раннє втручання. Виявлення ознак ризику зловживання алкоголем на ранніх стадіях та надання вчасної допомоги може запобігти розвитку повноцінної залежності. Згідно з даними Національного інституту зловживання алкоголем та алкоголізму (NIAAA), раннє втручання може включати широкий спектр дій: від простого обговорення з підлітками їхнього ставлення до алкоголю до надання конкретних програм підтримки та лікування для тих, хто вже має ознаки зловживання [4].

Важливо забезпечити доступність консультативних та терапевтичних послуг для підлітків та їхніх родин, що можуть включати психологічну підтримку, програми виховання навичок

життєвого успіху, а також, при необхідності, спеціалізоване лікування [14, с. 40].

В результаті проведеного теоретичного аналізу, ми дійшли до наступних ключових висновків, які відкривають нові перспективи для розуміння проблеми алкогольної залежності серед підлітків:

– Перехідний вік підліткового періоду виявився критично важливим для психологічного та нейробиологічного розвитку особистості, на який може негативно вплинути вживання алкоголю та залежність.

– Визначено, що емоційні, когнітивні, поведінкові та соціально-психологічні фактори сприяють початку та розвитку алкогольної залежності серед підлітків.

– Для ефективного запобігання алкогольній залежності в підлітковому віці необхідний багаторівневий і комплексний підхід, що включає виховну роботу в сім'ї, освітні програми, раннє втручання при перших ознаках ризику, а також активну підтримку з боку громади.

– Загалом, розуміння та дослідження психологічних аспектів формування алкогольної залежності в підлітковому віці може сприяти розробці більш ефективних методів профілактики та лікування, що зменшить ризик розвитку залежності та сприятиме здоровому психологічному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

- Свідовська В. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. Львів, 2020. № 6. С. 108–114.
- Спіріна Т.П., Щендригін О. М. Фактори ризику щодо алкоголізації підлітків та молоді. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69. № 3. С. 45–48.
- Христюк О.Л. Проблема алкогольної адикції у сучасній вітчизняній психології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2. №2. С. 104–112.
- Alcohol Facts and Statistics. URL: <https://www.niaaa.nih.gov/alcohol-effects-health/alcohol-topics/alcohol-facts-and-statistics> (дата звернення: 15.03.2024).
- American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: Fifth Edition (DSM-5)*. Arlington, VA: Author. Hardback, 2013. 947 p.
- Bava S., Tapert S.F. Adolescent brain development and the risk for alcohol and other drug problems. *Neuropsychol review*. 2010. Vol. 20, № 4. P. 398–413.
- Casey B.J., Getz S., Galvan A. The adolescent brain. *Developmental Review*. 2008. Vol. 28. № 1. P. 62–77.
- Chalder M., Elgar F.J., Bennett P. Drinking and motivations to drink among adolescent children of parents with alcohol problems. *Alcohol and Alcoholism*. 2006. Vol. 41. № 1. P. 107–113. DOI: <https://doi.org/10.1093/alcalc/agh215>
- Clark D., Pollock N., Bukstein O., Donovan, J. Gender and comorbid psychopathology in adolescents with alcohol dependence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1997. Vol. 36. № 9. P. 1195–1203.
- Cox W.M., Klinger E. A motivational model of alcohol use. *Journal of Abnormal Psychology*. 1988. Vol. 97. № 2. P. 168–180.
- Dir A.L., Karyadi K., Cyders, M.A. The uniqueness of negative urgency as a common risk factor for self-harm behaviors, alcohol consumption, and eating problems. *Addictive behaviors*. 2013. Vol. 38. № 5. P. 2158–2162.
- Goudriaan A.E., Grekin E.R., Sher K.J. Decision making and binge drinking: A longitudinal study. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*. 2007. Vol. 31. № 6. P. 928–938. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1530-0277.2007.00378.x>
- Hawkey L.C., Cacioppo J.T. Loneliness Matters: A Theoretical and Empirical Review of Consequences and Mechanisms. *Annals of Behavioral Medicine*. 2010. Vol. 40. № 2. P. 218–227. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9210-8>
- Henry K.L. Academic achievement and adolescent drug use: An examination of reciprocal effects and correlated growth trajectories. *Journal of School Health*. 2010. Vol. 80. № 1. P. 38–43.
- Koob G.F., LeMoal M. Drug addiction, dysregulation of reward, and allostasis. *Neuropsychopharmacology*. 2001. Vol. 24. № 2. P. 97–129.
1. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0893-133X\(00\)00195-0](https://doi.org/10.1016/S0893-133X(00)00195-0).
- Singh J.A., Siddiqi M., Parameshwar P., Chandra-Mouli V. World Health Organization Guidance on ethical considerations in planning and reviewing research studies on sexual and reproductive health in adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2019. Vol. 64. № 4. P. 427–429.
- Tiffany S.T., Conklin C.A. A cognitive processing model of alcohol craving and compulsive alcohol use. *Addiction*. 2000. Vol. 95. № 2. P. 145–153.
2. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.95.8s2.1.x>.
- Windle M. Parental, Sibling, and Peer Influences on Adolescent Substance Use and Alcohol Problems. *Applied Developmental Science*. 2000. Vol. 4. № 2. P. 98–110. DOI: https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0402_5
- Wood W., Neal D.T. A new look at habits and the habit-goal interface. *Psychological Review*. 2007. Vol. 114. № 4. P. 843–863.
3. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.114.4.843>.
- World Health Organization. Alcohol. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol> (дата звернення: 20.03.2024).